

ADIÓS UGLJU

LEKCIJE IZ ŠPANIJE O
PRAVEDNOM NAPUŠTANJU

O OVOM DOKUMENTU

Ovaj dokument je izdala kampanja „Europe Beyond Coal“, u decembru 2020. godine.

Europe Beyond Coal je savez grupa civilnog društva koje rade na tome da budu katalizatori zatvaranja rudnika uglja i elektrana na uglj, kako bi se sprečili projekti izgradnje novih postrojenja na uglj i ubrzala pravedna tranzicija ka čistoj, obnovljivoj energiji i energetskej efikasnosti. Naše grupe posvećuju svoje vreme, energiju i resurse ovoj nezavisnoj kampanji sa ciljem da Evropa bude bez uglja do 2030. godine ili ranije.

Pojedinci koji su dali svoj doprinos dokumentu

Ana Barreira (glavni autor)
Carlota Ruiz-Bautista (glavni autor).

Fotografija po redosledu izgleda

© Pablo Blazquez / Greenpeace
© Daniel Beltrá / Greenpeace
© Paul Langrock / Greenpeace
© Pedro Armestre / Greenpeace
© Daniel Beltrá / Greenpeace

Kontakt Podaci

Carlota Ruiz-Bautista - environmental lawyer, IIDMA
carlota.ruiz@iidma.org

Alexandru Mustățã – Just Transition coordinator, CEE Bankwatch Network
alexandru.mustata@bankwatch.org

Ovaj izveštaj podržale su sledeće organizacije:

Sadržaj

Uvod	4
Industrija uglja u Španiji: kratak pregled	6
Rudnici uglja	6
Postrojenja na ugalj	7
Napuštanje uglja: pristup koji se menja	8
Elementi pravedne tranzicije: primer Španije	10
Strategija pravedne tranzicije	10
Hitan akcioni plan za oblasti gde su rudnici uglja i zatvaranje postrojenja na ugalj	14
Sporazumi o pravednoj tranziciji	15
Preporuke za pravednu tranziciju	18

1. Uvod

Čovečanstvo se suočava sa vanrednim klimatskim situacijama, što je prepoznalo preko 1,840 tela vlada u 32 zemlje¹. Jedan od glavnih faktora koji doprinosi klimatskim promenama je energetski sektor i, većim delom, proizvodnja električne energije sagorevanjem uglja. Kako bi se postigao cilj ograničenja porasta globalne temperature na 1,5°C iznad nivoa koji su postojali u predindustrijsko vreme, neponderisana proizvodnja električne energije iz uglja na globalnom nivou, mora u potpunosti da se ukine pre 2040². Zemlje EU i OECD treba da postupno napuste ugalj do 2030³, dakle, ranije od ostatka sveta.

U poslednjih nekoliko godina, značajan broj zemalja i elektroenergetskih kompanija širom Evrope, složili su se da napuste upotrebu ovog fosilnog goriva, što je postalo deo njihove energetske i klimatske politike⁴. Ipak, EU je izrazila nameru da postane „ugljenično neutralna” (carbon neutral) do 2050. godine, ona još uvek nije na putu da postigne postupno napuštanje uglja, dinamikom koju nalaže Pariski sporazum⁵.

Ugalj je bio jedan od glavnih pokretača evropskog ekonomskog razvoja nakon Drugog svetskog rata. On je, u izvesnom smislu, bio pokretačka snaga današnje Evropske unije, jer je Pariskim ugovorom 1951. godine, osnovana Evropska zajednica za ugalj i čelik. Danas smo svi upoznati sa razornim efektima rudarenja uglja i njegovog sagorevanja na javno zdravlje, životnu sredinu i globalnu klimu, koji doprinose zagađenju vazduha i vode, oštećuju ekosisteme i uništavaju sela i proizvodno poljoprivredno zemljište.

Da bi se zaštitilo ljudsko zdravlje i naša planeta, moramo hitno da zatvorimo postrojenja na ugalj i rudnike uglja. U isto vreme, kako bi se olakšala ta zatvaranja, mora se preduzeti pravovremena akcija ka pravednoj tranziciji, jer ona može umanjiti negativne uticaje i povećati pozitivne mogućnosti koje zatvaranje može doneti pogođenim radnicima i lokalnim zajednicama zavisnim od uglja. Pariski klimatski sporazum UN-a je 2015. godine, prepoznao da sprovođenje politike treba da uzme u obzir „važnost pravedne tranzicije za radnike i stvaranje novih dostojnih poslova i kvalitetnih radnih mesta”. Zbog toga vlade, sindikati i pogođene kompanije, moraju preduzeti rane i odgovarajuće mere kako bi osigurali da radnici i lokalne zajednice ne zaostanu tokom transformacije u nisko-ugljeničnu privredu (low-carbon economy).

Iako je prepoznato da su svaka oblast i svaka zajednica različiti i da, zbog toga, postoji potreba za prilagođenim pristupom pravednoj tranziciji, postoje određeni zajednički principi koji se moraju uzeti u obzir prilikom razvijanja ovih strategija i njihove primene. To će, zauzvrat,

¹ Međunarodni vanredni klimatski forum (International Climate Emergency Forum).

² Climate Analytics, *Global and regional coal phase-out requirements of the Paris Agreement: Insights from the IPCC Special Report on 1.5°C*, Septembar 2019.

³ Ibid.

⁴ Evropa nakon uglja (Europe Beyond Coal). Treker napuštanja uglja (Coal Exit Tracker). Dostupno online na: <https://beyond-coal.eu/coal-exit-tracker/?type=maps&layer=1&toggle=toClosure>

⁵ Evropa nakon uglja (Europe Beyond Coal).

garantovati da su oni adekvatni, efikasni i da svima osiguravaju brzu i socijalno pravednu transformaciju.

Cilj ovog dokumenta jeste da doprinese dijalogu koji se odvija širom Evrope i drugde, o postupnom ukidanju uglja i pravednoj tranziciji, koristeći slučaj Španije kao primer. Ovaj dokument je strukturiran u tri dela. Cilj prvog dela jeste da pruži kratak pregled sektora eksploatacije uglja i energetike u Španiji. Drugi ističe glavne instrumente i mere koji se usvajaju ili su korišćeni u okviru španskih planova za pravednu tranziciju. Konačno, izvlačeći zaključke iz slučaja Španije, predložene su i preporuke za planiranje procesa tranzicije širom Evrope i dalje.

2. Industrija uglja u Španiji: kratak pregled

Ugalj je decenijama bio jedan od glavnih osnova proizvodnje električne energije u Španiji. Zapravo, podaci operatera za prenosni električni sistem Španije (Red Eléctrica de España)⁶ pokazuju da je do 2018. godine, ugalj bio među tri najveća izvora za proizvodnju električne energije na nacionalnom nivou. Iako je najveći deo iskorišćenog uglja uvezen iz Kolumbije, Rusije i Južne Afrike⁷, domaći ugalj prevashodno iz rudnika koji su smešteni u severnom delu Španije, u autonomnim oblastima Aragón, Asturias i Castilla y León, je takođe igrao značajnu ulogu. Uprkos istorijskoj težini koju sektor uglja ima u Španiji, on je doživeo značajan pad u poslednjih godinu i po dana. Iako je velika većina rudnika uglja zatvorena do kraja 2018. godine, više od polovine instaliranih kapaciteta se zatvorilo krajem juna 2020. godine, a očekuje se da će se poslednja termoelektrana na ugalj zatvoriti najkasnije do 2025.

2.1 Rudnici uglja

Od ranih devedesetih godina, sektor rudarstva uglja u Španiji doživeo je period snažnog restrukturiranja dok su se sprovodili niz evropskih propisa o državnoj pomoći. Prvi su bili oni propisi razvijeni prema Sporazumu o evropskoj zajednici za ugalj i čelik⁸, a kasnije, prema regulatornom okviru EU o pomoći industriji uglja⁹. Od 1974. godine, postoje mehanizmi za podršku industriji uglja¹⁰. Međutim, 1986. godine, kada je Španija pristupila bivšim evropskim zajednicama, uključujući i Zajednicu za ugalj i čelik, značajan iznos subvencija počeo je da se ubrizgava u industriju uglja¹¹. Međutim, ta su restrukturiranja, takođe, postepeno rezultirala приметnim smanjenjem broja kompanija u sektoru, između ostalog i u proizvodnji uglja i smanjenjem zaposlenosti. Iako je početkom devedesetih, sektor uglja brojao 146 rudnika, zapošljavao više od 45.000 radnika i proizvodio 19,3 miliona tona, u 2017. godini ostalo je otvoreno samo 12 rudnika, koji su zapošljavali preko 2.000 radnika i proizvodili oko tri miliona tona uglja¹².

Dana 31. decembra, 2018. godine, velika većina rudnika uglja je zatvorena. Svi oni bili su u okviru Plana zatvaranja rudnika uglja koji je Španija razvila u okviru Odluke Evropskog saveta iz 2010. godine¹³. Ova odluka je predvidela da „mali doprinos subvencionisanog uglja ukupnm energetskom miksu više nije opravdavao nastavak subvencija radi stabilnog snabdevanja energijom u Uniji“¹⁴. Stoga bi oni rudnici uglja koji bi postali nekonkurentni, mogli da dobiju pomoć za zatvaranje do 31. decembra 2018. Nakon ovog datuma, trebalo bi da se zatvore ili da

⁶ Red Eléctrica de España, Generation Data. Dostupno online na: <https://www.ree.es/en/datos/generation>

⁷ Eurostat

⁸ Decision 3632/93/ECSC of 28 December 1992 establishing Community rules for State aid to the coal industry (OJ L 329, 30.12.1993).

⁹ Regulation 1407/2002 of 23 July 2002 on State aid to the coal industry (OJ L 205, 02.08.2002) i Decision 2010/787/EU of 10 December 2010 on State aid to facilitate the closure of uncompetitive coal mines (OJ L 336, 21.12.2010).

¹⁰ Decree 2485/1974 of 9 August regarding the concerted regime in coal mining (BOE 218, 11.09.1974).

¹¹ ODI, *Cutting Europe's lifelines to coal – Spain*, May 2017. Available online at: <https://www.odi.org/publications/10798-cutting-europe-s-lifelines-coal-spain>

¹² Instituto Internacional de Derecho y Medio Ambiente (IIDMA), *La Minería del Carbón en España*, 2018. Dostupno online na: http://www.iidma.org/attachments/Publicaciones/Informe_Mineria.pdf

¹³ Decision 2010/787/EU.

¹⁴ Recital 2, Ibid.

vrate pomoć primljenu u 2011. godini, u slučaju da su nastavili sa radom. Ovom Odlukom je, između ostalog, predviđena i pomoć za pokrivanje vanrednih troškova, npr. beneficija iz oblasti socijalne zaštite, troškova ekološke remedijacije, isplata penzija i dodataka radnicima.

Bez obzira na činjenicu da su svi rudnici uglja prema Planu za zatvaranje rudnika, morali da se zatvore – ili da vrate sredstva pomoći koja su primili ukoliko su nastavili sa radom – ovo je u Španiji i dalje predstavljalo kontroverznu stvar, posebno za vlade u najviše pogođenim regionima, kao i za industriju uglja. Iako je godinama pomoć u Španiji bila dostupna kao oblik podrške tranziciji u pogođenim regionima, primena mera usmerenih na to da se osigura pravedna tranzicija nije uspjela¹⁵. Da bi dala odgovor na socijalne posledice koje su nastale zatvaranjem ovih rudnika, oktobra 2018. godine, Vlada je postigla istorijski sporazum sa kompanijama u posedu rudnika uglja i sindikatima, kada su za radnike obećane prevremene penzije, socijalni programi i druge socijalne mere. Takođe, obezbeđeno je i 250 miliona evra, kako bi se podržale nove poslovne i razvojne inicijative u regionima, sve do 2023. godine¹⁶. Više informacija može se pronaći u Delu 3 ovog dokumenta.

2.2 Postrojenja na ugalj

Do maja 2020. godine, u Španiji je radilo 14 energetskih postrojenja na ugalj, ukupnog kapaciteta 9,8 GW, što je ugalj činilo četvrtim najvećim izvorom energije kada se posmatra instalirani kapacitet u energetskom miksu Španije. Štaviše, ovo je Španiju činilo četvrtom državom u EU sa najvećim brojem elektrana na ugalj, posle Nemačke, Poljske i Češke¹⁷. Istorijski gledano, eksploatacija uglja je bila podstaknuta i brojnim pomoćnim sredstvima koje je španska Vlada dodeljivala plaćanjem za održavanje kapaciteta kompanijama za proizvodnju struje.

U oktobru 2015. godine, 13 od ovih postrojenja na ugalj, odabralo je da bude uključeno u takozvani Prelazni nacionalni plan (PNP), mehanizam za izuzeće koji je utvrđen Direktivom o industrijskim emisijama¹⁸. Postrojenja koja su bila uključena u PNP, mogla su da rade od 1. januara, 2016. godine do 30. juna, 2020. godine, bez usklađivanja sa graničnim vrednostima emisija utvrđenim za SO₂, NO_x i prašinu, predviđenim tom Direktivom. Da bi nastavili da rade i iza tog datuma, od vlasnika postrojenja se zahtevalo da investiraju u neophodne tehnologije za elektrane, kako bi se pridržavale najstrožijih ograničenja emisije predviđenih zakonodavstvom EU. Sedam postrojenja uključenih u PNP nisu bile naknadno uključene i prestale su sa radom 30.

¹⁵ Uprkos činjenici da se gomila novca ulivala u restrukturiranje sektora uglja u Španiji, nedostaje odgovarajuće planiranje i predviđanje administracija na svim nivoima, kao i zainteresovanih strana, što je dovelo do neodgovarajućih linija podrške, manjka poslovnih šansi u pogođenim oblastima i socio-ekonomskih poteškoća, između ostalog.

¹⁶ Framework Agreement for a Just Transition for Coal Mining and Sustainable Development of Coal Mining Regions 2019 – 2027 (Acuerdo Marco para una Transición Justa de la Minería del Carbón y Desarrollo Sostenible de las Comarcas Mineras 2019 – 2027). Dostupno online na: <https://www.irmc.es/Noticias/common/Acuerdo-Marco-para-una-transicion-justa-de-la-mineria-del-carbon-2019.pdf> Ove mere su unete u zakon kroz Zakon o kraljevskom dekretu 25/2018 od 21. decembra u vezi sa hitnim merama za pravednu tranziciju za rudnike uglja i održiv razvoj regiona sa rudnicima uglja (BOE 308, 22.12.2018).

¹⁷ Evropa posle uglja baza podataka (Europe Beyond Coal database).

¹⁸ Directive 2010/75/EU Evropskog parlamenta i Saveta od 24. novembra, 2010 o industrijskim emisijama (OJ L 334, 17.12.2010).

juna, 2020¹⁹. Još jedno špansko postrojenje je prestalo sa radom na taj dan, uprkos činjenici da je naknadno bilo uključeno u plan. Od šest preostalih elektrana u Španiji, očekuje se da će se dve zatvoriti najkasnije 2022. godine²⁰, još jedna do 2025²¹ i najavljena su još dva^{22,23} dodatna gašenja, iako nije potvrđen precizan datum zatvaranja. Samo jedno postrojenje ostaje bez plana zatvaranja.

Pre nego što dobiju mogućnost da se zatvore, operateri moraju dobiti ovlašćenje od Vlade. Zahtevu za zatvaranje moraju da prilože planove za pravednu tranziciju, kako bi podržali radnike i pogođene oblasti. Ova obaveza je utvrđena u „Sporazumu o pravednoj tranziciji za postrojenja na uglj: poslovi, industrija i teritorije”²⁴, koja je potpisana u aprilu 2020. godine, od strane Vlade, sindikata i vlasnika elektrana. Na taj način, ovi akteri se obavezuju da pripreme sporazume o pravednoj tranziciji kako bi se ublažili negativni efekti zatvaranja postrojenja, sa ciljem podrške očuvanju i stvaranju novih radnih mesta na teritorijama koje su pogođene zatvaranjem. Više informacija se može naći u Delu 3 ovog dokumenta.

2.3 Napuštanje uglja: pristup koji se menja

Tokom istorije, tema eksploatacije uglja je predstavljala veoma osetljivo i složeno pitanje u Španiji. Ona je bila podržana od strane centralne Vlade, većine regionalnih vlada i političkih partija, sindikata i kompanija u energetici. Iz tog razloga, postojao je politički otpor priznavanju potrebe za postupnim napuštanjem uglja u Španiji, a bivše vlade su bile nevoljne da usvoje mere koje su vodile ka zatvaranju postrojenja i rudnika uglja. Štaviše, 2017. godine, kada su neke kompanije u energetici²⁵ i regionalne vlade²⁶ počele da menjaju svoj pristup i najavile svoje namere da zatvore svoja postrojenja²⁷, centralna Vlada je reagovala tako što je najavila da će usvojiti mere za energetske kompanije kako bi elektrane ostale otvorene. Međutim, u 2018. godini, Vladina pozicija se značajno promenila. Dana 1. juna, 2018. godine, izglasavanje

¹⁹ El País, *Spain to close half its coal-fired power stations*, June 2020. Dostupno online na: https://english.elpais.com/economy_and_business/2020-06-29/spain-to-close-half-its-coal-fired-power-stations.html

²⁰ SP Global, *Spain's Endesa brings forward full coal closure to 2021*, February 2020. Dostupno online na: <https://www.spglobal.com/platts/es/market-insights/latest-news/natural-gas/022520-spains-endesa-brings-forward-full-coal-closure-to-2021>

²¹ Fourth Additional Provision, Law 10/2019 of 22 February, of climate change and energy transition of the Balearic Islands (BOE 89, 13.04.2019).

²² Argusmedia, *Spain's Viesgo U-turns and now plans to shut coal plant*, June 2020. Dostupno online na: <https://www.argusmedia.com/en/news/2114452-spains-viesgo-uturns-and-now-plans-to-shut-coal-plant>

²³ EDP, *EDP anticipates closure of coal plants in Portugal and Spain*, July 2020. Dostupno online na: <https://www.edp.com/en/news/2020/07/13/edp-anticipates-closure-coal-plants-portugal-and-spain>

²⁴ Dostupno online na: https://www.miteco.gob.es/images/es/acuerdoporunatransicionenergeticajustaparacentralestermicascierreen_tcm30-509583.pdf

²⁵ Enel, glavni vlasnik Endesa-e, objavio je zatvaranje dve elektrane u Španiji (Compostilla i Teruel) na svojoj Godišnjoj generalnoj Skupštini u 2017. Iberdrola je objavila zatvaranje svoje dve elektrane u Španiji (Velilla i Lada) tokom COP-23 u Bonu.

²⁶ U maju 2019, regionalna vlada Balears-a, objavila je svoju nameru da zatvori dve jedinice na Majorci u 2020 i preostale dve najkasnije do 2025.

²⁷ Ove najave o zatvaranjima su se desile iz mnogo različitih razloga, npr. ekoloških i klimatskih, ekonomskih, kao i zbog stupanja na snagu striktnijih ograničenja za vrednosti emisija SO₂, NO_x i prašine, utvrđenim Direktivom o industrijskim emisijama (Industrial Emissions Directive) i u dokumentu Large Combustion Plants Best Available Techniques Reference (LCP - BREF). Da bi ispunili ova ograničenja emisija, operateri su morali u njih da investiraju, što za neke od njih nije bilo profitabilno.

nepoverenja Vladi, dovelo je do opoziva predsednika i promene vladajuće stranke. Ovo je dalje dovelo do promene politike u oblasti energetike i klimatskih promena u Španiji.

Nova Vlada se obavezala da postavi urgentnu klimatsku politiku i pravednu tranziciju na vrh liste prioriteta svog političkog angažmana. U tom kontekstu, a u skladu sa Pariskim sporazumom UN i pravnim okvirom EU, u februaru 2019. godine, prezentovala je Strateški energetska i klimatski okvir (tzv. NECP) koji je sadržao tri ključna stuba:

- Predlog zakona o klimatskim promenama i energetska tranziciji. Ovaj Predlog zakona je španska vlada usvojila u maju 2020. godine i podnela Parlamentu. On još uvek nije odobren.
- Nacionalni energetska i klimatski plan (NECP). Ovaj plan, koji pokriva period od 2021. do 2030. godine, postavlja putokaz koji utvrđuje kako Španija namerava da ispuni svoje ciljeve do 2030. godine za smanjenje emisije gasova sa efektom staklene bašte, udeo obnovljive energije, energetska efikasnost i strujne interkonekcije. Konačna verzija NECP Španije je podneta Evropskoj komisiji u martu 2020²⁸.
- Strategija pravedne tranzicije ima za cilj da obezbedi da ljudi i regioni maksimalno iskoriste mogućnosti koje nudi prelazak na nisko-ugljeničnu privredu (low-carbon economy), kao i da minimiziraju njene negativne uticaje uz pomoć mera podrške i oporavka. Ova strategija pokriva petogodišnji period (1. januar, 2020. – 31. decembar, 2024.).

²⁸ MITECO, *El Gobierno envía a la Comisión Europea el Plan Nacional Integrado de Energía y Clima 2021 – 2030*, 31.03.2020. Dostupno na: [https://www.miteco.gob.es/es/prensa/ultimas-noticias/el-gobierno-env%C3%ADa-a-la-comisi%C3%B3n-europea-el-plan-nacional-integrado-de-energ%C3%ADa-y-clima-\(pniec\)-2021-2030/tcm:30-508439](https://www.miteco.gob.es/es/prensa/ultimas-noticias/el-gobierno-env%C3%ADa-a-la-comisi%C3%B3n-europea-el-plan-nacional-integrado-de-energ%C3%ADa-y-clima-(pniec)-2021-2030/tcm:30-508439)

3. Elementi pravedne tranzicije: primer Španije

Stopa nezaposlenosti u Španiji dvostruko je viša od proseka EU i druga je po visini u regionu²⁹. Iako ekološka tranzicija može biti prilika za otvaranje novih radnih mesta, ukoliko se ne primene odgovarajuće mere, ona bi takođe mogla kratkoročno gledano dovesti do negativnih sektorskih i teritorijalnih uticaja. Zatvaranje sektora uglja u Španiji jedan je od najkontroverznijih elemenata tranzicije ka nisko-ugljeničnoj privredi. To povlači za sobom mnoge socijalne poteškoće, jer su decenijama unazad, mnogi regioni organizovali svoju privrednu delatnost oko ove industrijske aktivnosti. Međutim, uz adekvatan i inkluzivan pristup, koji uzima u obzir sve zainteresovane strane u kreiranju planova ekonomske diversifikacije, tranzicija može biti pokretač održivog ekonomskog razvoja i društvenog napretka. Protivljenje prethodne španske vlade i drugih aktera energetske tranziciji, omelo je očekivanja potrebna za pravednu tranziciju. Međutim, već postoje elementi koji omogućavaju otvoreno i inkluzivno planiranje pravedne tranzicije za regione u kojima se eksploatiše uglj.

3.1 Strategija pravedne tranzicije

U julu, 2018. godine, španska vlada i Međunarodna organizacija rada (MOR), potpisale su strateški sporazum za sprovođenje Smernica MOR-a za pravednu tranziciju³⁰, koji nudi okvir za države koje ga mogu koristiti kao svojevrsan vodič za tranziciju ka nisko-ugljeničnoj privredi. Španska Strategija za pravednu tranziciju je prvi takav usvojeni instrument koji je u skladu sa ovim okvirom. Kao što je pomenuto u odeljku 2.3 ovog dokumenta, Strategija za pravednu tranziciju je razrađena kao deo Strateškog okvira za energiju i klimu.

Član 24 Predloga zakona o klimatskim promenama i energetske tranziciji, predviđa Strategiju pravedne tranzicije:

1. Strategija pravedne tranzicije je instrument na državnom nivou čiji je cilj optimizacija mogućnosti za ekonomske aktivnosti i zapošljavanje u tranziciji ka ekonomiji sa niskim emisijama gasova sa efektima staklenih gasova i utvrđivanje i usvajanje mera koje garantuju pravedan tretman i podršku radnicima i teritorijama tokom ove tranzicije. Vlada će odobravati Strategije pravedne tranzicije, na svakih pet godina, kroz Sporazum Saveta ministara, a na zajednički predlog ministara za ekološku tranziciju i demografske izazove; za rad i socijalnu ekonomiju; za industriju, trgovinu i turizam; za poljoprivredu, ribarstvo i hranu; za transport, mobilnost i urbanu agendu; i za nauku i inovacije, uz učešće autonomnih zajednica i društvenih predstavnika.

2. Strategija pravedne tranzicije će uključiti i sledeće:

- a) Identifikaciju grupa, sektora i teritorija potencijalno ugroženih procesom tranzicije ka nisko-ugljeničnoj privredi*
- b) Analizu mogućnosti za stvaranje ekonomske aktivnosti i zapošljavanja u vezi sa energetske tranzicijom.*
- c) Industrijsko istraživanje i razvoj, inovacije, promociju nove ekonomske aktivnosti i politike zapošljavanja i profesionalnog osposobljavanja za pravednu tranziciju.*

²⁹ Eurostat.

³⁰ ILO, *Guidelines for a just transition towards environmentally sustainable economies and societies for all*, 2015. Dostupno online na: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_emp/---emp_ent/documents/publication/wcms_432859.pdf

- d) Instrumente za praćenje tržišta rada u okviru energetske tranzicije kroz učešće predstavnika društva, kao i kroz okrugle stolove za društveni dijalog.
- e) Okvir za razradu sporazuma o pravednoj tranziciji.

3.Strategija pravedne tranzicije, kao i instrumenti za njenu primenu i razvoj, izradiće se uzimajući u obzir rodnu ravnopravnost.

Strategija pravedne tranzicije sadrži **ciljeve i mere za maksimiziranje koristi za aktivnosti i zapošljavanje u kontekstu ekološke tranzicije**³¹.

Tabela 1.- Ciljevi i mere uključene u Strategiju pravedne tranzicije

Ciljevi
<ul style="list-style-type: none"> ● Maksimalno iskoristiti mogućnosti za zapošljavanje koje stvara ekološka tranzicija i poboljšati konkurentnost i socijalnu i teritorijalnu koheziju. ● Osigurati jednake mogućnosti: rodna ravnopravnost, osetljive grupe i ruralna područja. ● Obezbediti španskim administracijama i društvu kapacitete za monitoring statusa i trendova na tržištu rada i mogućnosti otvaranja novih radnih mesta, uzimajući u obzir ekološku tranziciju. Ovo bi uključivalo i izradu sektorskih i industrijskih planova za optimizaciju ovih mogućnosti. ● Promovisati participativne sektorske forume, pokretati integrisanu debatu o ključnim pitanjima za ekonomske sektore u Španiji. ● Proceniti i poboljšati postojeće instrumente Centralne državne administracije da bi se doprinelo održavanju i stvaranju radnih mesta, npr. R&D+I (istraživanje i razvoj+inovacije), finansijska podrška, obuka. ● Predložiti adekvatne politike podrške sa međusektorskim i među-administrativnim učešćem (na državnim, regionalnim i lokalnim nivoima) i drugim socijalnim akterima. ● Smanjiti negativne uticaje na ugrožene oblasti uz pomoć Sporazuma o pravednoj tranziciji i ponuditi rešenja za kratkoročne izazove, kao što je zatvaranje rudnika uglja i postrojenja kroz Hitan akcioni plan 2019-2021
Mere
<ul style="list-style-type: none"> ● Podsticaji za podsektore i aktivnosti u vezi sa ekološkom tranzicijom, mere za podsticanje tražnje, korišćenje javnih nabavki i razvoj tržišta za zelene proizvode, obuka radnika, podrška istraživanju za stvaranje mogućnosti u resursno efikasnim aktivnostima i cirkularnoj ekonomiji. ● Promovisati razvoj novih biznisa, davati javnu podršku tranziciji malih i srednjih preduzeća, promocija tranzicionih planova u velikim kompanijama. ● Mere specifične za strateške industrijske sektore, npr. razrada i primena strateških mapa puta za pogođene sektore, kako bi se došlo do identifikacije izazova povezanih sa energetsom tranzicijom i predložile mere za unapređenje dekarbonizacije ovih sektora, između ostalih mera. ● Mere za smanjenje nejednakosti i podršku potrošačima, npr. sprovesti analizu uticaja politika ekološke tranzicije na nejednakost, ugrožene grupe i zdravlje; odobriti Strategiju za smanjenje energetske siromaštva, koja će, između ostalih mera, unaprediti znanja o energetsom siromaštvu, postojećem odgovoru na problem i stvoriti strukturne promene za ublažavanje ovog problema. ● Mere oporavka npr. Razviti planove ekološke transformacije sa jasnim rokovima, o kojima su se dogovorili svi akteri, kako bi se predvidele mere prilagođavanja i transformacije, razvili sporazumi pravedne tranzicije, kako bi se podstakla ekonomska reaktivacija ugroženih sektora ili teritorija ili

³¹ MITECO, Just Transition Strategy, pp. 30 - 40. Dostupno online na: https://www.miteco.gob.es/images/es/documentoetj_tcm30-514300.pdf

onih pogođenih ekološkom tranzicijom, promovisala primena planova pravedne tranzicije, u strateškim kompanijama ili grupama kompanija.

- Aktivne mere zelene politike zapošljavanja i socijalne zaštite, npr. direktna intervencija Vlade ili autonomnih zajednica na tržištu rada za razvijanje programa i mera za poboljšanje njegovog funkcionisanja, mere koje promovišu integraciju, obuku i politike za promociju otvaranja novih radnih mesta koje treba razviti uzimajući u obzir potrebe onih koji traže posao i zahteve tržišta rada.
- Zelene mere stručnog osposobljavanja npr. razviti zajedničke programe za mlade između ministarstava obrazovanja i rada, a zarad promocije diploma i sertifikata u sektorima povezanim sa ekološkom tranzicijom; mere za preispitivanje nastavnih planova i programa koji se predaju u obaveznom srednjem obrazovanju, stručnom osposobljavanju i visokom obrazovanju i dodavanje sadržaja koji se odnose na ekološku tranziciju i druge sadržaje, poput digitalizacije.
- R&D+I mere npr. Promovisati inovativne javne nabavke za ozelenjavanje ekonomije; podrška inovacijama i razvoju tehnologija za postizanje 100% sistema obnovljive energije kroz rešenja za skladištenje, hibridizaciju, digitalizaciju i integraciju mreža i održivu mobilnost; uključivanje Strateške akcije za energetiku i klimatske promene u buduću Strategiju za nauku i tehnologiju Španije 2021-2028, kao i u buduću Plan naučnih, tehničkih i inovacionih istraživanja 2021-2024.
- Mere za unapređenje znanja o uticaju ekološke tranzicije na zapošljavanje, npr. predstaviti redovnu analizu ekološke tranzicije ekonomskih sektora radi razumevanja situacije, trendova i razvoja, njihovog potencijala za stvaranje novih radnih mesta, ekonomskih aktivnosti i profesija sa boljim izgledima za posao, veština koje kompanije najviše traže i potreba za obukom; Predstaviti analizu ugroženosti u određenim sektorima ili oblastima; izraditi potpun dijagnostički izveštaj sa pokretanjem Strategije pravedne tranzicije svakih 5 godina i izveštaj o monitoringu na polovini perioda primene. Ovaj izveštaj će, između ostalih mera, takođe sadržati analizu mogućnosti i ugroženosti povezanim sa demografskim poljem, a posebno sa ruralnom depopulacijom.

Izvor: Deo 3 i 4, Strategija pravedne tranzicije

Strategija pravedne tranzicije takođe utvrđuje potrebu za razvojem okvira upravljanja kako bi se osiguralo sprovođenje i monitoring strategije. Ovaj okvir upravljanja mora osigurati efikasno učešće različitih zainteresovanih strana na državnom, regionalnim i lokalnim nivoima, kao i drugih aktera, time garantovati sprovođenje strategije; mora efikasno nadgledati sprovođenje strategije i garantovati transparentnost i mora stvoriti administrativnu strukturu koja omogućava brzu primenu Sporazuma o pravednoj tranziciji i Hitnog akcionog plana. Različita tela će omogućiti postizanje ovih ciljeva:

- **Institut za pravednu tranziciju.** Njegova glavna uloga će biti da osigura sprovođenje Sporazuma o pravednoj tranziciji. On će takođe razviti i primeniti mere za promociju ekonomskog razvoja regiona sa rudnicima uglja, a i podržaće restrukturiranje i razvoj oblasti identifikovane kao ugrožene uticajima ekološke tranzicije – što će biti utvrđeno u izveštajima koji se pripremaju svake 2 godine.
- **Savetodavni odbor Instituta za pravednu tranziciju.** Ovo telo će koordinisati i nadgledati sprovođenje Strategije pravedne tranzicije. Njega sačinjavaju predstavnici većine ministarskih odeljenja, autonomnih zajednica, lokalnih vlasti, kao i najreprezentativnijih poslovnih i sindikalnih organizacija, između ostalih. Savetodavni odbor radiće na izradi okvira za strategiju, kojim će kasnije upravljati Institut za pravednu tranziciju. Ovaj okvir treba da pruži odgovarajuće informacije za donošenje odluka u okviru ove strategije.
- **Okrugli stolovi za socijalni dijalog.** Za praćenje politika i njihovih rezultata ključno je učešće predstavnika društva. Strategija traga za tim da poveća društveno učešće, tako

što generiše integrisanu debatu o ozelenjavanju ekonomije i o ključnim pitanjima za različite ekonomske sektore. U nju će biti uključene administracije, sindikati, kompanije i druge zainteresovane strane. Još uvek je nejasno kako će se ovi Okrugli stolovi za socijalni dijalog uključiti u proces praćenja napretka Strategije pravedne tranzicije.

Tokom prvih šest meseci 2022. godine, biće izrađen prvi izveštaj o monitoringu strategije koji će obuhvatiti 2020. i 2021. godinu. Ovaj izveštaj će biti javan i sadržaće informacije u vezi sa praćenjem ciljeva i politika definisanih u okviru Savetodavnog odbora, kao i praćenje rezultata postignutih Sporazumima o pravednoj tranziciji, na osnovu indikatora koji su u njima sadržani, sa rezimeom preliminarnih rezultata Hitnog akcionog plana. Strategija će biti prilagođena i poboljšana na osnovu ovog monitoring izveštaja. Sadašnja strategija biće na snazi pet godina, nakon čega će se izvršiti evaluacija i pokrenuti nova i ažurirana strategija. Konačni izveštaj o sadašnjoj strategiji, biće takođe razrađen tokom prvih šest meseci 2025. godine.

3.2 Hitan akcioni plan za regione zavisnim od rudnika uglja i zatvaranje postrojenja

Da bi se pružili odgovori na kratkoročne izazove kao što su zatvaranje rudnika uglja i postrojenja na ugalj, Strategija pravedne tranzicije uključuje Hitni akcioni plan za promociju ekonomskih podsticaja za regione sa rudnicima uglja. Ovaj plan dopunjuje sporazum potpisan između Vlade, sindikata i rudarskih kompanija u oktobru 2018. godine, sprovedenjem hitnih mera za:

- Osiguranje odgovarajuće naknade za pogođene radnike, kao i pristup stručnom osposobljavanju i zapošljavanju;
- Kratkoročno održavanje zaposlenosti³²;
- Nuđenje sporazuma o pravednoj tranziciji za pogođene regione, kako bi se izbegli negativni uticaji izazvani zatvaranjem elektrana i rudnika.

Mere koje se predviđaju za postizanje ovih ciljeva su:

- Podržati i finansirati razvijanje (kratkoročno gledano) sporazuma o pravednoj tranziciji, koji pokriva period od 2019. do 2021. godine za pogođene regione, sa ciljem da se kreira zapošljavanje na srednji i duži rok. Za ove potrebe, predviđen je iznos od 130 miliona evra.
- Zatražiti planove reaktivacije za kompanije u cilju razvoja drugih aktivnosti na pogođenim teritorijama ili premeštanja pogođenih radnika u druge instalacije ili zavisne kompanije, kao i, gde je to moguće, održavanja zaposlenja u aktivnostima u vezi sa demontažom ili projektima obnovljive energije.
- Razviti okvirni sporazum između kompanija koje zahtevaju zatvaranje, sindikata i administracije, kako bi pratilo zatvaranje postrojenja na ugalj koji bi uključio neophodne elemente za razvijanje pravedne tranzicije.
- Ubrzati dodelu subvencija za podsticanje ekonomije regiona pogođenih Odlukom 2010/787/EU i produženje roka za priznavanje pomoći do 31. decembra, 2023. godine. U ovu svrhu predviđeno je ukupno 134 miliona evra.
- Sprovesti hitne mere kako bi se zaštitili poslovi u pogođenim regionima, npr. garantovanje da će pogođenim radnicima biti nadoknađena šteta, plan podrške profesionalnom osposobljavanju i reintegraciji radnika, plan obnove rudnika kako bi se održalo lokalno zaposlenje, plan za obnovljive izvore energije i energetske efikasnost za pogođene regione. Iznos predviđen za ove planove za period 2019. – 2023. je 158,4 miliona evra.
- Pokrenuti Institut za pravednu tranziciju radi pružanja tehničke podrške i pristupanja potrebnim sredstvima.
- Objaviti prvi poziv za dodelu bespovratnih sredstava u okviru programa *Empleaverde*, sa fokusom na pogođene regione.

³² Ovo će biti urađeno putem Plana za restauraciju rudnika, obnovljive energije i energetske efikasnost 2019-2023, kao i uz druge planove koji će se razviti sa regionima u kojima se rudnici nalaze.

- Razraditi plan ekonomske i tehnološke transformacije Fondacije grada energije (CIUDEN), kako bi on igrao značajnu ulogu u ponovnom aktiviranju rudarskih područja u Castilla y Leon.
- Pokrenuti državni tim Platforme evropskih rudarskih regiona u tranziciji kako bi se olakšao i poboljšao pristup evropskim fondovima za strateške projekte.

3.3 Sporazumi o pravednoj tranziciji

Kao što je naznačeno u Hitnom akcionom planu, Sporazumi o pravednoj tranziciji predstavljaju sredstvo za reaktivaciju teritorija u slučajevima kada ekološka tranzicija može dovesti do negativnih sektorskih i teritorijalnih uticaja. Oni pružaju odgovore na uticaje uzrokovane zatvaranjem postrojenja i rudnika uglja. Njihov cilj je uspostavljanje sveobuhvatnog teritorijalnog akcionog plana koji omogućava održavanje zaposlenosti u pogođenim regionima, podržava ugrožene sektore i grupe i promovira diversifikaciju u takvom području.

Član 25, Predloga zakona o klimatskim promjenama i energetske tranziciji, predviđa ovaj Sporazum na sledeći način:

1. U skladu sa Strategijom pravedne tranzicije, zaključite se sporazumi o pravednoj tranziciji radi promocije ekonomske aktivnosti i njene modernizacije, kao i zapošljivosti radnika koji su pogođeni prelaskom na nisko-ugljeničnu privredu, posebno u slučajevima zatvaranja postrojenja ili konverzije.

2. Ovi sporazumi o pravednoj tranziciji, u kojima će učestvovati lokalne zajednice u skladu sa svojim nadležnostima, biće potpisani između Ministarstva za ekološku tranziciju i demografski izazov, na osnovu izveštaja Ministarstva rada i socijalne ekonomije, Ministarstva za inkluziju, socijalnu sigurnost i migraciju i Ministarstva industrije, turizma i trgovine, kao i drugih javnih uprava, posebno lokalnih entiteta u geografskim oblastima ugroženim tranzicijom ka nisko-ugljeničnoj privredi. Ovi sporazumi mogu uključiti i kompanije, organizacije iz poslovnog sektora, sindikate, univerzitete, obrazovne centre, udruženja i nevladine organizacije za zaštitu životne sredine i druge zainteresovane ili pogođene entitete.

3. Sporazumi o pravednoj tranziciji uključuju:

- a) Procenu stanja ugroženosti geografskog područja ili pogođene grupe.*
- b) Obaveze strana u sporazumu, uključujući kompanije koje imaju benefite od mera podrške za tranziciju.*
- c) Porez, finansiranje, R&D+I podrška, zapošljavanje, socijalna zaštita i mere obuke za podsticanje prilagođavanja radnika, koji su predmet usklađivanja sa ciljevima utvrđenim sporazumom.*
- d) Kalendar za usvajanje mera, sa merljivim ciljevima i mehanizmima monitoringa.*
- e) Oni bi takođe mogli uključiti i prioritetan pristup delu ili čitavom kapacitetu za evakuaciju električne energije, kao i prioritetno pravo na upotrebu i na količinu vode za koncesije na vodu ugašene nakon zatvaranja objekata za proizvodnju električne energije, u skladu sa odredbama Zakona o kraljevskom dekretu 17/2019, od 22. novembra, o usvajanju hitnih mera za neophodno prilagođavanje parametara naknade koji utiču na elektroenergetski sistem, a koji odgovara procesu zatvaranja fabrika za proizvodnju toplotne energije.*

4. U svrhu odredbi Člana 49. h) Zakona broj 40/2015, od 1. oktobra, o pravnom režimu javnog sektora, valjanost sporazuma o pravednoj tranziciji biće određena klauzulama samog sporazuma, i ni u kakvom slučaju neće moći da pređe početni period trajanja od sedam godina. Potpisnici se mogu

dogovoriti da ga produže, pre isteka predviđenog perioda važnja, a na period od dodatnih sedam godina.

Razrada Sporazuma o pravednoj tranziciji se sastoji od sledećeg:

- 1) Razgraničenje geografskog obima Sporazuma o pravednoj tranziciji.
- 2) Priprema izveštaja o karakterizaciji i dijagnozi za svaku teritoriju. Ovi izveštaji daju studiju specifičnih socio-ekonomskih okolnosti za svaku teritoriju, kako bi se identifikovali kontekst, izazovi i šanse specifične za svaki sporazum.
- 3) Sprovođenje **procesa učešća javnosti kojim bi se u sporazumima našle uključene relevantne zainteresovane strane** kako bi se razradio sadržaj svakog Sporazuma o pravednoj tranziciji. Velika raznolikost aktera, kao što su kompanije, opštine, regionalne vlasti, sindikati, akademske institucije ili udruženja građana, predstavljaju svoje predloge i ideje za projekte kojima mogu podstaći svoje opštine i regione.
- 4) Završetak izveštaja o karakterizaciji i dijagnozi.
- 5) Analiza i evaluacija projekata i identifikacija instrumenata podrške. **Sporazumi o pravednoj tranziciji ne opredeljuju posebna sredstva za svaku oblast, već nastoje da iskoriste resurse oblasti, bilo da su oni ekonomski, socijalni ili ekološki, i privuku investicije kada je to potrebno.** Kroz sporazume će se identifikovati konkretni projekti za razvoj regiona i izvori finansiranja. Oni će svi biti procenjeni kako bi se utvrdila njihova izvodljivost, održivost i pogodnost za oblast. Na osnovu jasnih kriterijuma, odabraće se oni najbolji - i to će biti saopšteno svima koji su uključeni putem radionica - a kasnije će biti i primenjeni. U zavisnosti od odabranih projekata, sporazumi će podržati njihov razvoj, tamo gde je to neophodno, putem pristupa administrativnim linijama za podršku, tehničkoj pomoći za evropske ili druge prostore za finansiranje, postojećim linijama za podršku ili posebnim alatima, kao što su obnovljive aukcije. U onim oblastima u kojima se postrojenja na uglj zatvaraju, pristup mreži i vodni resursi zadržaće se u okvirima teritorije, garantujući zamenu postrojenja obnovljivim izvorima na istovetnoj lokaciji. Pristup mreži i vodni resursi biće obezbeđeni, uz pomoć tenderskih procesa, sve do najboljih projekata za tu oblast, uzimajući u obzir ekološke, ekonomske i socijalne kriterijume³³.
- 6) Finalizacija i potpisivanje Sporazuma o pravednoj tranziciji, koji takođe mora sadržati mape puta i kalendare transformacije, zahtevaće postizanje merljivih ekonomskih i ekoloških ciljeva.

Kao što je gore objašnjeno, predviđeno je da se o Sporazumima o pravednoj tranziciji pregovara tako što će se uključiti što veći broj aktera. Tu ne treba samo da se traži uključivanje svih administrativnih nivoa, već i drugih aktera, kao što su kompanije, sindikati, univerziteti,

³³ Zakon o kraljevskom dekretu (Royal Decree Law) 17/2019 od 22. novembra, kojim su usvojene hitne mere neophodne za prilagođavanje parametara nadoknade koji utiču na elektroenergetski sistem, a koji odgovara procesu zatvaranja fabrika za proizvodnju toplotne energije (BOE 282, 23.11.2019).

³⁴ Ministarstvo za ekološku tranziciju i demografski izazov. Procedure javne participacije su finalizirane za sledeće oblasti: Asturias (Suroccidente, Valle del Nalón i Valle del Caudal), Aragón, Castilla y León (Montaña Central Leonesa – La Robla, Guardo-Velilla, Fabero-Sil, Bierzo Alto, Laciana -Alto Sil i Cubillos Sil – Ponferrada), Andalucía (Carboneras i Puente Nuevo – Valle del Guadiato) i Galicia (Meirama). Preliminarni izveštaji o dijagnozi i karakterizaciji su i dalje u procesu za sledeće oblasti: Andalucía - Los Barrios, Galicia – As Pontes, Castilla y León - Garoña i Castilla La Mancha – Zorita.

obrazovni centri, udruženja, organizacije civilnog društva, lokalne grupe i druge zainteresovane strane. Ovi sporazumi su participativne i inkluzivne prirode, počevši od njihove razrade, pa sve do njihovog monitoringa i evaluacije.

U ovom trenutku, većina sporazuma o pravednoj tranziciji čeka konačni izveštaj o dijagnozi i karakterizaciji i stoga još uvek nisu usvojeni³⁴. To znači da su rudnici uglja i veliki broj postrojenja ili zatvoreni ili su prestali da rade, bez da su ovi sporazumi uspostavljeni. **Da bi prelazak na nisko-ugljeničnu privredu predstavljao pravi pokretač ekonomskog razvoja i društvenog napretka, neophodno je osigurati rano i efikasno planiranje.** Međutim, uprkos tome što su se godinama značajni fondovi ulivali u restrukturiranje sektora uglja u Španiji, nedostaje adekvatno planiranje i predviđanje od strane administracija na svim nivoima, kao i od strane ostalih zainteresovanih strana, što je, između ostalog, dovelo do neadekvatnosti linija za podršku, nedostatka poslovnih šansi u pogođenim oblastima i socijalno-ekonomskih poteškoća. Da bi se rešili izazovi koje zatvaranje rudnika i postrojenja predstavlja, uz nepostojanje Sporazuma o pravednoj tranziciji, usvojene su i druge neposredne mere.

Tabela 2.- Kratkoročne mere koje slede nakon zatvaranja postrojenja i rudnika

Rudnici uglja
<ul style="list-style-type: none"> ● Odobrenje socijalnog plana za radnike. ● Odobrenje plana obnove za razvoj projekata za koje bankrot rudnika nije omogućavao subvencije. ● Odobrenje razmene poslova za radnike. ● Odobrenje šema pomoći i razrade Sporazuma o pravednoj tranziciji za pogođene regione.
Rudnici uglja
<ul style="list-style-type: none"> ● Zahtevanje plana za pravednu tranziciju od kompanija koje su tražile zatvaranje svojih postrojenja. ● Odobrenje Sporazuma o pravednoj tranziciji za termoelektrane: poslovi, industrija i teritorije”, koji su potpisali Vlada, sindikati i vlasnici elektrana u aprilu 2020. godine. ● Odobrenje zakonske regulative kojom bi se utvrdila obaveza pristupa mreži i vodnim resursima koji će se zadržati u okviru teritorija, a nakon zatvaranja postrojenja. ● Odobrenje razrade Sporazuma o pravednoj tranziciji.

Izvor: MITECO

4. Preporuke za pravednu tranziciju

Pravedna tranzicija za regije sa rudnicima uglja predstavlja jedan od najvećih izazova i prilika za osiguravanje ubrzanja klimatskih akcija. Važnost garantovanja pravedne tranzicije prepoznata je na međunarodnom nivou putem niza instrumenata kao što su UN Pariski sporazum ili Smernice MOR o pravednoj tranziciji, kao i od strane međunarodnih tela kao što su Organizacija za ekonomsku saradnju i razvoj (OECD) i UN Životna sredina.

Iako prelazak sa uglja na obnovljive izvore širom Evrope dobija na ubrzanju i u ovom procesu postoje pozitivni primeri, presudno je da zemlje izbegavaju greške koje su načinili drugi da bi postupno napuštanje uglja postalo stvarnost, dok se istovremeno jača privreda i obezbeđuje pravedna i poštena tranzicija za pogođene radnike i regione. Primer Španije pruža primere o tome šta „treba i ne treba uraditi“ kako bi se osiguralo postupno napuštanje uglja, a iskoristile mogućnosti transformacije u nisko-ugljeničnu privredu.

- **Podizanje svesti i prihvatanje potrebe za promenom:** Poricanje energetske tranzicije od strane španske vlade i drugih relevantnih aktera je godinama ometalo prihvatanje koncepta pravedne tranzicije. Svi akteri moraju dovoljno rano biti upoznati sa ovim i prepoznati potrebu za prelaskom sa uglja do 2030. godine u Evropi, a do 2040. godine širom sveta, te da izvrše prelazak na model 100 odsto obnovljive energije, istovremeno uspostavljajući odgovarajuće pravedne mere tranzicije.
- **Planiranje:** Uspostavljanje odgovarajućeg okvira za pravednu tranziciju zahteva posebno izrađeno i rano planiranje. Mogućnosti stvorene energetsom tranzicijom zavise od lokalnih specifičnosti. Iskorištavanje resursa teritorije, bilo ekonomskih, socijalnih ili ekoloških, dovešće do razvoja najadekvatnijih projekata. Takođe je neophodno uspostaviti mehanizme finansiranja da bi to bilo postignuto.
- **Prilagođavanje:** Tokom usvajanja prilagođenog pristupa za svaku oblast, takođe je presudno posedovati neophodne resurse kako bi se prilagodili lokalnim okolnostima i brzo reagovali na hitne izazove, npr. rano zatvaranje rudnika i postrojenja. Ovo će dati garancije da niko neće biti zapostavljen.
- **Učešće javnosti i saradnja:** Svi društveni akteri moraju biti uključeni u proces donošenja odluka. U tu svrhu, javnosti se moraju staviti na raspolaganje informacije na jasan i pravovremen način, omogućavajući svima da budu u potpunosti informisani o procesu tranzicije. Dobar primer može se sagledati u Sporazumima o pravednoj tranziciji Španije, u kojima se podstiče učešće u njihovom osmišljavanju, praćenju i proceni. Da bi se osiguralo efikasno i adekvatno učešće, javnost mora biti obaveštena o tome na koji način su njihove povratne informacije uzete u obzir.
- **Zapošljavanje, obuka i obrazovanje:** Mere pravedne tranzicije treba da omoguće pristup odgovarajućoj obuci i obrazovanju, posebno obraćajući pažnju na jednake mogućnosti, kao i na mere za promociju tzv. zelenih poslova. Poslovi, kao što su oni u vezi sa zatvaranjem kapaciteta fosilnih goriva, kao što je fosilni gas, neće se promovisati.
- **Transparentnost:** Treba da se uspostave mere kontrole i transparentnosti kako bi se osigurala efikasna primena planova za pravednu tranziciju. Javne administracije moraju objaviti sve ugovore, sporazume ili odobrena finansijska sredstva koja se odobravaju u okviru pravedne tranzicije. Španska strategija pravedne tranzicije mora osigurati da se

nastavak i praćenje Sporazuma o pravednoj tranziciji neće ograničiti na „ispravljanje odstupanja, lociranje dostignuća i saopštavanje rezultata“. Transparentnost i monitoring su neophodni i za efikasnu kontrolu javnih fondova dodeljenih oblastima u tranziciji.

- **Pravni okvir:** Ono što je neophodno jeste da se uspostavi odgovarajući pravni okvir koji će se sastojati od instrumenata i mera koje ga promovišu i koje daju veće šanse socijalno pravednoj tranziciji.

Monitoring ovih preporuka prilikom planiranja i razrade pravednog tranzicionog okvira osiguraće maksimizaciju šansi koje proizlaze iz energetske tranzicije. Ovo će, dalje, rezultirati ne samo velikim socijalno-ekonomskim benefitima, već će vršiti i pozitivan uticaj na naše zdravlje i planetu.